

ЗЛАТНИЯТ ВЕК В КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ВАРНА

Веселин Димитров Тракийски

Abstract: *In 1852, the book “ВЪКЪ БОЛГАРСКАГО ЦАРЯ СИМЕОНА” (“The Age of the Bulgarian Tsar Simeon”) written by the Bulgarian author and historian Spiridon Nikolaevich Palauzov was published by the Imperial Academy of Sciences at St. Petersburg. The book is concerned with two main topics: the reign of Simeon, and the state of literature at the end of the 9th and beginning of the 10th century. His description of the latter represents a summarization of works written during the first half of the 19th century by Russian and Czech authors mentioning Bulgarians, wherein are described the work of Saints Cyril and Methodius, together with their students and followers, to create the Bulgarian alphabet, the translation and writing of Orthodox Christian literature, and its spread to the countries which at that time were neighboring the First Bulgarian Empire.*

In 1851, the popular Russian statesman and historiographer Prince Mikhail Andreyevich Obolensky, published “Летописецъ Переяславля-Суздальскаго” (“The Pereyaslavlya Suzdalskogo Chronicle”) , followed by his most significant work, “Нѣсколько слов о первоначальной русской лѣтописи” (“A few words on early Russian chronicles”), subsequent additions to which were published posthumously in 1875 by his daughter, the Princess Anna Hilkova, in her book “Изслѣдованія и заметки князя М. А. Оболенскаго по русскимъ и славянскимъ древностямъ (Приложенія къ сочиненію его: „ОПЕРВОНАЧАЛЬНОЙ РУССКОЙ ЛѢТОПИСИ“. Москва, 1870 г. и др. статьи)” (“Obolensky’s notes and findings on Russian and Slavonic antiquity”). In these books, Prince Obolensky proves, referring to the only surviving copy of “Летописецъ Переяславля-Суздальскаго”, that the books and manuscripts brought to Kievan Rus’ in the 10th century are in the Old Bulgarian language and number 807 in total, as detailed in the 25-page table of contents found in the 540-page chronicle. On the 5th page, in 7th place, is described the role of the presbyter Gregorius in translating the Bible and parts of the New Testament from Greek to Old Bulgarian, at the request of Tsar Simeon, the son of Boris.

A more detailed account of Gregorius’ role in bringing the aforementioned books to Kievan Rus’ and his role in Russian literacy is described in Hilkova’s book, which also details subsequent chronicles from around Russian lands in which those texts appear or are mentioned.

In 1921, the brothers Karel and Hermann Škorpil, after surveying the southern slope of the Frangensko plateau northwest of Varna city, discover remnants of a large monastery, whose benefactor was the ruler Boris-Mikhail. Excavations at the site, which were most intensive after 1995, revealed that it was built during the 9th century, and operated during the 10th and 11th centuries. Its structure included a special scriptorium, a two-story building with an area of approx. 400 sq.m. Evidence indicated that inside it books were written, illuminated and bound. This is one of the oldest such buildings discovered to date, possibly the only one at that time. The monastery was destroyed during the 12th century in a landslide, and remained undiscovered until 1921.

To date, investigations conducted in Russia have conclusively proven that the books brought there during the 9th and 10th centuries are exclusively from the so-called Preslav Literary School. Contrary to common practice at the time, the books were not signed by any authors, translators or scribes. Other findings and circumstances are described, which support the conclusion that this large number of texts originated from the Varna scriptorium.

Keywords: *Golden Age, scriptorium, letters, Old Bulgarian (Old Slavonic) language, books, monastery, Cyril, Methodius, followers, students, Boris, Simeon, Peter, Presbyter Gregorius, Prince M Obolensky, Kievan Rus’.*

Текстът по темата на изложението ще се постарая да обоснова със следните 4 тезиса: Първи - Златният век на българската държава. Втори - Григорий мних на всички църковници на Българските църкви и Княз Михаил Андреевич Оболенский. Трети - Скрипториумът в манастира „Св. Богородица“ на местността „Караач теке“, („Аязмото“, „Черните брястове“) с ктитор княз Борис-Михаил край Варна и Преславската школа от Х-ти век. Четвърти - Заключение.

Първи тезис - Златният век на българската държава

На всеки грамотен българин е известно, че в нашата история има един период, който наричаме Златният век. Историците и народът ни го свързват с името и управлението на Първото Българско царство в периода от 893-та до 927-ма г. от Цар Симеон Велики. Това име, Златен век, му е присвоено от българската наука и признато от народа, след като за първи път живота и делата на един български владетел от Първата българска държава са описани от Спиридон Николаевич Палаузов (1818 – 1872). Той е руски историк от български произход и първи български професионален историк. Това понятие „пониква, израства и става всеобщо известно у нас и по света“ от книгата му **„Въкъ болгарскаго царя Симеона“**, която написва и , през 1852 г. издава в „САНКТПЕТЕРБУРГЪ ВЪ типографія Императорской Академіи Наукъ. То е и част от заглавието на този текст. В интерес на истината, думата „златен“ не е използвана от авторът ѝ.

Понятието „Златен век“ за първи път е използвано през 1854 и 1855 г., от Александър Фьодоровичъ Гилфердинг в неговите публикации „Письма объ исторія Сербовъ и Болгаръ“ в *Московских ведомостях*“ и после в 1868 г. в глава VI „Симеонъ, царь Болгарскій: золотой въкъ Болгаріи“ на книгата му „Исторія Сербовъ и Болгаръ“.

Но много векове преди него, в представеният от акад. Йордан Иванов (1970 г.) текст на „*Българския апокрифен летопис*“, за цар Симеон пише следното:

„...когато този цар Симеон царуваше ето що вземаше от цялата своя земя, по всички области на царството си ... това бе данакът от неговата земя и от неговите хора и нищо друго не искаше той. И бе изобилие голямо в тези времена при този цар Симеон“ .

Спиридон Палаузов е син на изтъкнатият възрожденец и търговец, Николай Стефанов /Степановичъ/ Палаузов, дарител за Габровското Априловско училище, както и съратник на Васил Априлов. Той е и български учен, историк медиевист, византолог и балканист, първият представител на модерната българска историография. Спиридон получава солидно образование за времето си. Завършва право в Ришельовския лицей в Одеса през 1839 г. Завършва още и история в университета в Санкт Петербург с магистърска дисертация, посветена на цар Симеон Велики (1852 г.). Заема високи държавни служби в Санкт Петербург и Варшава. Най-важното от творчеството на Палаузов е издадено в "Избрани трудове", т. I и II (1974 г., 1977 г.). Умира в Одеса на 14 август 1872 г.

В двата раздела от по-горе споменатата му книга, „Историческое обозрение“ и „Литературное обозрение“, Спиридон Палаузов описва два момента от това време. В първия раздел той описва царуването на Симеон, а във втория - книжовния живот в царството от края на IX-и и началото на X-и век. Описанието представлява обобщение на съобщенията за българите в трудовете на руската и чешката славистика през първата половина на XIX-и век. В тази част авторът разглежда и текстовете на старобългарските ръкописи от редица автори, като тези на Кирил и Методий и другите представители на кръга Светите Седмочисленици и техните следовници, във връзка с християнизацията на българите през 865 г. Спиридон описва и откриването на редица

трудове на български автори в по-късни времена и др. Това той черпи от трудовете на чехите Йосеф Добровский, Павел Шафарик, русите Юрий Венелин, Измаил Срезневский, Княз Михаил А. Оболенски, Степан Шевырев, Константин Клайдович и др. В тези съобщения, авторът ни представя, подобаващо обстоятелствено, живото-описанията и дейността на Св. Константин-философ, брат му Св. Методий и ни съобщава списъците с имената на трудовете им. За времената след кончината на Св. Методий, Спиридон Палаузов, отделя подобаващо внимание на съдбата и дейността на учениците на двамата братя в България и на книжовните им трудове. Изрично споменава за просветните им дела и за материалните паметници, които са изградени от тях, например за манастира Св. Панталеймон, останал и до сега от дейността на Св. Климент в Охрид. Споменава, че Св. Климент нищо не е щадил за трите храма в Охрид, съборната църква в манастира и двете по-малки, следвайки примера на Княз Борис, който издигнал седем съборни църкви в държавата ни, озарявайки България със седемсветещ светилник, както пише Шафарик. Освен това подготвя и 3 500 ученици, които поставя на различни места из поверената му Величка епархия и област, като четци, иподякони, дякони и презвитери. Св. Климент живял по времето на цар Симеон, който често го канил при себе си и обичал неговите беседи и поучения. Симеон го въздигнал в достойнството първи „Епископ на Българския народ“. Като такъв и Велички епископ, Св. Климент живял 28 години, починал на 27 юли 916 г. и погребан в Охрид.

Друг писател от това време, за който Спиридон Палаузов отделя място и внимание към делата му в книгата си, е Черноризец Храбър. Последният е забележителен със своето съчинение „*О, писъменахъ*“, за Буквите ни. За него, както и за Йоан Екзарх, и всички

други български книжовници от този кръг, до преди 50-тина години, преди тази на издаване на книгата на Спиридон Палаузов, никой не е имал и понятие за книжовниците ни и техните дела от това време. Но междуременно вече било отпаднало съмнението дали не са принадлежали на Симеоновата епоха. Също така станали известни и трудовете на Св. Климент и Епископ Константин Преславски, както и се изяснили личностите на първоучителите Св. Кирил и Св. Методий. Независимо от това не би могло да се съди за цялата литературна дейност през IX-ти – X-и век, тъй като голямата част от съчиненията и трудовете на книжовниците ни, завинаги ще останат безименни, защото, според автора, те имали привичката да скриват имената си и да се представят под имената на Отците на Църквата. Но преди да се пристъпи към изясняване на литературната дейност на всеки на един от тях е много важно да се обърне внимание на азбуката, която по това време е използвана в България. Че азбуката, изобретена от Константин Философ, била използвана в България и преди Симеон, а и след него, не подлежи на съмнение. В какво състояние тя е била в това време, до нас е стигнало чрез свидетелството от Черноризец Храбър, което Спиридон Палаузов първи представя на обществото, в текста на коментиранията си книга, с фототипно копие на препис на Черноризецхрабровия текст от 1175 г. сл. Р.Х. То било това, което било известно, като установено за най-ранното за времето си. Преписът още не е бил публикуван и бил съхраняван в Московската духовна академия под № 145. Поради това обстоятелство и изясняване на въпроса какви букви и азбука е създал св. Константин Философ – Кирил – глаголически или кирилски, представям на вниманието на любознателните читатели сканирана част от това фототипно копие от книгата му, та и читателите да видят с очите си дали те са глаголически.

"

ся сѣи Кирилъ. сътвори пръвое писма азъ. нѣ яко пръвоу сѣи писмени азу. и ѿ бѣ даноу родѣ словенскомъ, на ѿврѣстие ѹсть. въ разѣмъ ѹчашшимся бѣква" великимъ раздвиженіемъ ѹсть възгласитя. малымъ раздвиженіемъ ѹсть, възгласитя исповѣдактя. Сеже сѣи писмена словенская. Сиде я подобаѣ писати и глашати. а, б, в, г, д, ж, ѿ си сѣи сѣи, кѣ, пѣ, гречскимъ писменемъ, сѣи си, а, б, в, г, д, з, е, ж, з, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, ф, х, ѿ, ѿ, пѣ, хѣ, чѣ, а, г, н: по словенскѣ языкѣ, сѣ. б, ж, з, а, ц, ч, ш, ѡ, ѡа, ѡа, ѡа, ѡа, ѡа, ѡа, ѡа, ѡа: друзьяи же глѣють, почто естѣ, а, и ѡсмь писменъ сътвориъ, а можеть и меншемъ того писати."

От най-старото фотокопие на препис на текста на Черноризец Храбър, за което през 1852 г., пише Спиридон Палаузов, виждате едно от най-важните доказателства, че азбуката ни има писмените знаци, които са характерни само за българската реч (говор), сиреч за българския език по това време, а и сега са (както това се вижда от текста, в представената част, от коментирания фотокопие на „О писменах“ на Черноризец Храбър, б.м.): **б, ж, з, л, ч, ц, ш, щ, в, ъ, э, ѣ, ю, а** (като някои от тях **э, ѣ, ю, а** вече са отпаднали, б.м). Тях не бихте могли да намерите в гръцкия език, но те са създадени от Константин Философ, защото с тях се изобразяват присъщите само на българите звуци от речта им. Текстът на Черноризец Храбър е един от най-изследваните, няма да сбъркаме, ако кажем най-изследваният от всички известни текстове на старобългарски език от това време, както от български и руски изследователи, така и от полски, чешки и италиански техни колеги. Като печатан, текстът се появява в края на XVI-и век в буквар, но не е известно от кое издателство. Друг отпечатан текст има от 1621 г., пак в буквар във Вилно, под името „Грамматика“. Не е и необходимо да се разпростираме върху всички известни издания на творбата, защото само проф. Кую Куев в книгата си „Черноризец Храбър“, от 1967 г., представя 173 преписа, с известия за местождението им. След излизането на книгата му, има съобщение и за друг подобен препис – от Кирило-Белозерски манастир под

№ 106/231 – представляващ 55-а глава от "Небеса" на Йоан Екзарх_Български, при това под отдавна известното и най- разпространено заглавие: "СЪКАЗАНІЕ КАКО СЪСТАВИ СЪИ КИРИЛЪ ФИЛОСОФЪ АЗБУКУ ПО І-АЗЫКУ СЛОВЕНСКУ. И КНИГЫ ПРЕВЕДЕ. ОТ ГРЕЧЕСКЫХ НА СЛОВЕНСКИИ І-АЗЫКЪ НІИ".

В края на тази част от изложението споделям, че не е известно, поне до сега, дали има друга такава творба-ръкопис на старобългарски език от това време, за която да са известни толкова преписи! Но това не прави всички други старобългарски ръкописи от същото време, Златният век, по-малко значими или ценни, а така също и тези от следващите го векове, били те от обявили се автори, апокрифни или богомилски.

Втори тезис - Григорий мних на всички църковници на Българските църкви и Княз Михаил Андреевич Оболенский

Когато отделяме внимание, по условията на този форум, на древната българска култура и литература по време на Златния ни век, изложението ни не би могло да обхване всичките им страни. То ще се ограничи само за някои от най-заслужилите деятели за неговата поява, равитие и разцвет.

Към тях за развитието и разцвета на книжовното дело в България, по времето на царете ни Борис, Симеон и Петър, принадлежи и *Григорий Пресвитеръ*, както ни го представя Спиридон Палаузов, като пише в книгата си, че освен името, сана му и споменава за книги от него, повече за него нищо не е известно. В 1851 г., една година преди да излезе книгата на Палаузов, от задълбочени и обстоятелствени изследвания на Княз Михаил Оболенски, става известно, че по повелята на „*книголюбивият*“ цар Български Симеон, Григорий превел за него от гръцки на български език текстовете на Вехтия завет и образи от Новия, църковната и гражданска история на Йоан Малала, където е

много забележителният разказ за падането и разоряването на Троя. Сборникът, в който е намерен преводът на хрониката на Йоан Малала, е в препис от XV-и век. Константин Клайдович, който ползвал този сборник, представил от тази хроника, само един разказ, за разоряването на Троя и изпуснал от вниманието си останалото от старобългарският превод на Хронографа на Малала. За него, преди съобщението на Клайдович, било споменато от Княз М. Оболенски. Последният бил издал и известил за важното откритие в „Летописецъ Переславля-Суздалскаго“, като бил и разрешил някои съмнения, изяснявайки самата личност на Григорий. Преводът на хрониката, както ни представя Княз Оболенски, започва с думите на Малала, представени от Григорий, от 16-ия лист, които показвам в превод: *“Аз считам за много полезно накратко да изложя съдържанието на всяка глава от историята, разказана в хронографа от Мойсей, Африкан, Евсей Памфилов, Павзаний, Диодум, Теофил, Климент, Диодор, Евстафий точно както другите, много трудили се с хронографи, историци и поети; наистина, прилично е даже и за мен, заради благомото на тези, които ще пишат след мен за последващите събития, да изложя случващото се в границите и периодите на царете, т.е. царстващи, започвайки от Зенон и нататък.”*

Но на 199-ия лист от превода на ръкописа, има следния текст: *„книга завета Божия Вехтаго, казваща за образи от Новия Завет, преведе от гръцки на словенски (разбирай старобългарски,к.м.) при Княза Български Симеон, син на Бориши, Григорий презвитер мних на всички църковници от Българските църкви, по повелята на този книголюбец Княза Симеон, което ще рече истински боголюбец“*. Важността на старобългарският превод на хрониката на Малала се заключава не само в литературното ѝ достойнство, не само

като ново доказателство за ревнивостта на цар Симеон към просвещението, но и за самото възстановяване на гръцкият първоизточник, който е от 18 книги и в който няма началото и даже няколко изречения в самия текст. Това дава явно преимущество на старобългарския превод на Григорий. Освен това навежда на мисълта, че нашият Григорий, презвитер мних – действащ на книжовното поприще по времето на цар Симеон е едно и също лице с Григорий мних, преводачът на книгата „Царства“, и с Григорий, преводачът на хрониката на Георги Амартол. Но от по-рано, от съобщения в по-късни летописи, освен споменатото за занесените от него книги в Киевска Рус, става ясно, че той е бил и съветник на Великата княгиня на Киевска Рус, Олга, и я е придружавал при посещението ѝ в Константинопол, по покана на Император Константин Багренородни. В книгата му „За церемонийте“, на приписка към страницата за събитията в 946 г., това събитие е описано подробно, а в действителност то е станало през 955 г., както това е установено в 1781 г. от Евгения Булгара, в неговото изследване *„ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗЫСКАНИЕ О ВРЕМЕНИ КРЕЩЕНИЯ ОЛЬГИ ВЕЛИКІЯ КНЯГИНИ РОССИЙКІЯ.“*

В средата на XIX-и век, благодарение на ревностните занимания и откритията на Княз М. Оболенски, повече няма съмнения, че всички тези преводи, намиращи се в по-късните руски копия, са преминали в Киев от България, и че Нестор не е ползвал гръцки ръкописи или техни копия, за ръкописа си, а българският им превод. В хрониката на Малала, Григорий е внесъл и т.н. „Александрия“ или животът и походите на Александър Македонски. За тази повест руският изследовател Александър Христофорович Востоков забелязал, че тя е древен български превод от гръцки език. Героят А. Македонски и походът на Ахил с мирмидонците към Троя, дълго били любимо четиво на Българите. Свидетелство за това служи Манасиевата хроника и тези данни,

които тя представя по този предмет. Не толкова свръхестествените приключения и геройските подвизи на Ахил и Александър възпламенявали въображението на читателите, а мисълта, проникваща в народа и идваща от преданията от най-отдалечена древност, че мирмидонците и македонците са били предците на Българите, и заставяла последните да заобичат героя-предводител и героя-цар, и да се гордеят с произхода си.

Но не само това е извършил презвитер Григорий. Той, както установява Княз Михаил Оболенский, по повелята на Симеон Велики, е занесъл в Киевска Рус и огромен набор от текстове, преведени на словенски (разбирай старобългарски, к.м.) от еврейски, гръцки и латински, за които ще стане дума, по-долу, а също и части от „Шестоднев“ на Йоан Екзарх.

Накратко за това кой е Княз Михаил Андреевич Оболенски. Той е от XV-ото коляно на родоначалника на руската държава Рюрик. Роден е на 2.01.1806 в Москва и почива на 12.01.1873. Родът на князете Оболенски произхожда от Черниговските Князе, а те са коляно от Рюрик. Княз Михаил Оболенски, съобразно тогавашния обичай в знатните семейства, на 13 години бива определен за паж, в 1823 г. за камер-паж, а в 1825 г. постъпва на военна служба като прапорщик. В 1828 г., в чин подпоручик, на лейб-гвардейския Финландски полк, се отличава при обсадата на Варна, където е бил ранен и награден със златна шпага с надпис "За храброст". В 1831 г., вече като капитан, поради проблеми от по-рано получената рана, напуска военната служба. По време на дейността си в Полша, като служител за особени поръчения при председателя на временното управление на Полското Царство и за участието му в потушаването на някои бунтове става Кавалер на ордена: „Св. Владимир“ 4-а ст. с лента и „Св. Станислав“ 2-а и 3-а ст. В 1833 г. е назначен за главен наблюдател в комисията по печатане на Държавните грамоти и договорите. В 1840 г. е

произведен в колежски съветник и назначен за управляващ на Главния архив на Министерството на външните работи в Москва, където работи до кончината си в 1873 г. Бил е член на Археографската Комисия и член-кореспондент на Императорската академия на науките. Има редица авторски изяви. Най-крупното му изследване е "Нѣсколько слов о первоначальной русской лѣтописи", издадено в 1870 г. Към него спадат и допълненията в "Изслѣдования и заметки князя М. А. Оболенскаго по рускимъ и славянскимъ древностямъ ...", появили се след кончината му и издадени в 1875 г. от дъщеря му, княгиня Анна Хилкова. Главните от събраните материали от него, са в изданията на: "Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи" - 1836 г., "Летописецъ Переяславля Суздальскаго" - 1851 г., във "Временник", книга IX и отделно издание, "Новый летописец" (съкратена редакция) - 1853 г. (во "Временнике", книга XVII и отделно издание) и др. Библиотеката на Княз Оболенски (около 3350 тома, над 80 ръкописа и 30 старопечатни книги), а също колекцията му руски гравирани портрети, по негово завещание, била предадена на Московския главен архив на МВнР в 1874 година.

В споменатият по-горе „Летописецъ Переяславля – Суздальскаго“, на 25 страници, е публикувано т.н. „Оглавление“, сиреч, съдържанието на този ръкопис, което е съществувало в източника. То съдържа 807 имена на текстове, със забележката „конца недостаетъ“, разпределени в четири части, от тях: Глава Първа Апокалипси – 272 бр., Летописец Руских царей – 77 бр., Глава Сборника Числа – 408 бр. (през 1073 и 1076 години, Сборникът Числа е преписан отделно под името „Сборник Светослава 1073“ и „Сборник Светослава 1076“, к.м.), Глава Бчела о житие, добродетели и злобе – 50. Този „Летописец ...“ е запазен в един единствен екземпляр и съхраняван в Московския Главен

Архив на Министерството на външните работи на Руската империя. Съдържа 540 листа. Мястото на написването му е известно от текст в самия летопис – Переяславль, но не южният, а Залеският. Летописът завършва с описание на събития, които са станали включително до 1214/19 г. Други известни летописи от същия период имат някои факти, които са описани по-кратко. Сравнението с другите летописи показва, че той съдържа повече най-древни съобщения от всички други летописи, по състав и изложение на събитията е самостоятелен, отличава се от всички други по древността на езика и други подробности в описанията на събитията и е един от най-древните по времето на съставянето си. Много съществено при него, което Княз М. Оболенский многократно подчертава е, че представянето на фактите от книгите на гръцки, еврейски и латински езици е само от българските им преводи, които са били занесени в Киевска Рус от България, преди да започне съставянето на летописа, и са били известни на съставителя.

От споменатите по-горе изследвания, които Княз М. Оболенский е извършвал, във връзка с обстоятелствата по изясняване на източниците, от които се е ползвал съставителят на Началният летопис (Несторовият, к.м.) и впоследствие издадени в 1875 г. от дъщеря му, княгиня Анна Хилкова, в споменатата книга с обем от около 450 стр., става ясно, че от тези споменати, по-горе, текстове, впоследствие в Русия, са получили отделна известност с имена, като:

„Изборник на Григорий-мних на всички църковници на българската църква“, който представлявал първоначалният източник на информация на събитията в руската държава от самото ѝ начало, от който съставителите и копистите на другите летописи, почти 6-7 века след това, са черпили от съобщенията му, които е съдържал в следните си части:

1) *Апокалипсисъ* (по-късно известна като *Палея*).

2) *Шестодневъ Йоана екзарха Болгарскаго*.

3) *Хронографъ по Великото изложение*.

В основната на този хронограф са положени следните писмени паметници:

1) *Ветхозаветныя книги, някоя в плен, а в други в съкратен вид; няколко места от Новия завет*.

2) *Иосифа Флавиа (писателя от 1-го века) Древности Иудейские, за иудейската война и за пленяването на Йерусалим*.

3) *Иоанна Малала (писателя от VI века) Хроника от сътворение мира до 528 года*.

4) *Пасхальная хроника от сътворение мира до 630 года*.

5) *Хронография Теофана от Диоклетиана до царя Михаила и Теофила, сина его 820 – 829 года*.

6) *Георгия Амартола (писателя от IX века) Хронограф от сътворения мира до 842 года*.

7) *Хронографъ Иоанна Антиохийскаго монаха и неизвестних его продължителей, изъ коихъ последний былъ современникъ Константина Порфиророднаго и матери его Зои, и находился ещо в живыхъ в 920 года*.

4) *Лѣтописецъ Русскихъ Царѣи*.

5) *Съборникъ царя Симеона*.

Различните други части на този сборник, превърнати впоследствие в отделни ръкописи, съдържащи в себе си също подобни изображения, доколкото на нас ни е известно, са следните:

1) *Житието на Борис и Глеб*.

2) *Апокалипсис с лицеви изображения*.

3) *Съборникът на Българския Цар Симеон*.

4) *Българският превод на Георгий Амартол в пергаментовия списък от края на XIII век, със съвременни лицеви изображения*,

съхраняващ се в библиотеката на Московската Духовна Академия под № 100.

5) *Елинският Летописец, хронограф, в библиотеката на граф Толстой,*

6) *Книга Бчела о жизни, добродетели и злобе.*

След излизането от печат на „Нъсколъко слов о первончальной русской лѣтописи“ в 1870 г. и на „Изслѣдования князя М А Оболенскаго по русскимъ и славянскимъ древностямъ (Приложенія къ сочиненія его: „ОПЕРВОНАЧАЛЬНОЙ РУССКОЙ ЛѢТОПИСИ“: Москва. 1870, и др. Статьи)“ „изчезват“ от почти всички библиотеки по света и се появяват след цифровизацията на древните книги, на сайтове на някои американски университети, с воден знак на Google, в началото на 2014 г., а по-късно и на Президенстката библиотека в Москва.

Междувременно доказателствата на Княз Оболенски са подлагани на изключителни нападки от руски, а и не руски автори, всред които най-много се отличава проф. Василий Михайловичъ Истрин, който през целият си творчески живот се стреми да докаже, че източниците на съобщенията за Вехтия и Новия Завет, текстовете на гръцки език от Иоан Малала, Георгий Монах (Амартол), Псевдокалостен, хронографите и т.н., тези на еврейски език от Йосиф Флавий, не са ползвани от старобългарските преводи, които е занесъл Григорий презвитер мних на всички църковници на Българските църкви в Киевска Рус през X-и век, а са дело на руски преводачи от гръцки източници. Но и до сега някои от руските историографи, без да ги споменавам, търсят както по руската земя, така и по света, тези гръцки източници и все не могат да ги намерят и продължават да повтарят неговите тези, но без успех по отношение на фактите.

Що се отнася до презвитер Григорий до 1039 г. той е имал място в синаксарите

(църковните календари с дните за чествания на християнските светии, к.м.), под името Григорий епископ Мизийски, но след падането на Първото ни царство под властта на Източната Римска империя, по времето на Василий II, и ликвидирането на Българската Охридска Патриаршия и превръщането ѝ в Първа Българска Охридска архиепископия, с поемането на митрополитския престол в Киев от гръцки митрополити, името му отпада от следващите синаксари.

За историята ни, името му възкръства само благодарение на търсенията, усилията и труда на Княз Михаил Андреевич Оболенски, както и чрез публикацията от последният на пълният списък на всички книги, които са преведени от гръцки, еврейски и латински езици на старобългарски език по времето на Златния ни век в годините на царуването на владетелите ни Борис, Симеон и Петър.

Трети тезис - Скрипториумът в манастира „Св. Богородица“ на местността „Караач теке“, („Аязмото“, „Черните брястове“) с ктитор княз Борис-Михаил край Варна и Преславската школа от IX-и и X-и век.

В българската историография дълбоко е вкоренена представата, че старите и традиционни средища на българската книжовност, през Златния век, са били само Плиска, Преслав и Охрид. Никой автор и до ден днешен не си е позволил да спомене името на друго книжовно средище, освен споменатите по-горе. Споменатото за манастира „Равна“ от Умберто Еко, в неговия роман от 1980 г. „Il nome della rosa“, е много повече литературна метафора, както и картината на Алфонс Муха с „Цар Симеон I Български“ от 1923 г., от колкото историческа истина. Макар почти век да се знае, че по българската земя и в един, единствен за времето си, огромен по площ и

размери на постройките, манастир на българска територия, но не в споменатите средища, а северо-западно от местоположението на тогавашната Варна, който бил построен при царуването на княз Борис – Михаил и като част от структурата си е имал сграда, предназначена за скрипториум. Избраното място за разполагането на постройките му е на една тераса на южния склон на Франгенското плато, с чудесна гледка към залива, Варна и Варненското езеро. Манастирът бил изграден в последната четвърт на IX-и век от н.е., в район с площ 10 декара на по-малко от десетина километра от града.

Този скрипториум, по това време, е бил единственият в Европа, Мала Азия и съседните им ареали. Той е обитаван и функциониращ повече от два века. Това се доказва от датирването на намерените на територията на манастира, сградите и църквата в него, артефакти, изографисаните, в т.ч., с остатъци от рисунки от букви, части от плочки от преславската керамика, на брой 15-ина хиляди. Те представляват фрагменти от стенописната украса на спомената манастирска църква, за която, по Павел Шафарик, се счита, че е една от седемте светилника, които княз Борис – Михаил построил, във връзка с разпространението на православното християнство сред поданиците му - българите. Към артефактите спадат и намерените стилоси, закопчалки за оформените в книги с кожена подвързия ръкописи и др. предмети в помещенията на скрипториума. Доказателство е и устройството и използваните материалите, при строителството на последния, на пример камакът бигор, за да се топлоизолира постройката, която била двуетажна с площ от 400 кв.м. По времето на обитаването на манастира, в него са постъпвали писмени съобщения от владетелите ни Борис - Михаил, Симеон и Петър, което се доказва от

намерените при разкопките в района му, печати – моливдули от всеки един от нашите владетели Борис – Михаил, Симеон и Петър. Такъв печат - моливдул е открит в същия район и от игумена на един византийски манастир, но няма яснота за местоположението му. Поне на мен не ми е известно да има друг такъв или подобен нему археологичен обект на територията на обитаваните земи от българите, в който да са намерени толкова печати-моливдули от тримата ни царе.

За зла участ, след повече от два века от обитаването му, манастирът бива разрушен при злощастен свлачищен процес. Свлачище го затрупва изцяло с огромни земни маси за около 1000 години. В 1600-та година в неговия, все още затрупан район, но тогава носещ името „Аязмото“, случайно се открива иконата на „Св. Богородица Панагия“, която и до сега краси и се почита от миряните в действащия, под същото име, храм във Варна.

Разкриването на съществуването на манастира става през 1921 г., след проучвания на братята Шкорпил, когато става известно, че в лозето на Данаил Манов е намерен печата на княз Борис – Михаил. В неговия район, а и на съседните му, които са били в района на манастира, от тогава, периодично са правени разкопки, но интензивната археологична дейност, довела до ракриването на основната част от постройките, артефактите и печатите на Симеон и Петър, започва след 1995 г. по инициативата на тогавашният директор на Варненският исторически музей Иван Симеонов Иванов и професорът Казимир Попконстантинов от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методи“ от Велико Търново, с провеждане на практика по археология на студентите от същият университет.

Те продължават и сега. Това означава, че това са най-продължителните археологически разкопки в България. През 2014 г. там бе

разкрито и споменатото по-горе аязмо. През 2016 г. Варненският и Великопреславски митрополит Йоан освети района и постави 8 (осем) метров железен кръст на склона над игуменарната и скрипториума.

Скрипториумът е място, където се превеждат на старобългарски език текстове от други езици, пишат на пергамент, като същевременно се изографисват, оформят и подвързват в книги. Като се подмени „пишат“ с „печатат“, скрипториумът е съответстващо на съвременното издателство.

Преславската книжовна школа е понятие, появило се значително по-късно във времето, и е във връзка с изучаването на Кирило-Методиевото дело по създаването на славяно-българската писменост и приемането на християнството по времето на царуването на княз Борис - Михаил (852 - 889) и впоследствие при царуването на сина му Симеон и внука Петър. Тя е свързана с идването на кирило-методиевите ученици в България и създаването на възможности за изявата им, както и на следовниците им.

За тази школа се знае, че е първата в Първата Българска държава и се характеризира с книжното дело на Св. Наум, Константин Преславски, Йоан Екзарх, Черноризец Храбър, презвитер Григорий и презвитер Йоан, Тудор Доксов.

Освен нея, за същото време, подобно понятие възниква и за западната част на българската земя под името Охридска книжовна школа и то в същата връзка. Тя възниква към края на IX и началото на X-век на територията на областта Кутмичевица с активното участие на Св. Климент Охридски, а покъсно и на Св. Наум. Двата Кирило-методиеви ученици продължават традицията на славянските просветители.

Обучават голям брой ученици на начална грамотност, подготвят сещенослужители за българската църква. Построеният от Св. Климент Манастир „Св. Панталеймон“ в Охрид става средище на преводаческа творческа дейност.

Книжовната продукция на Охридската книжовна школа е в тясна връзка с църковната практика: похвали и поучителни слова, жития, химографски творби.

Преславската и Охридската книжовни школи оформят литературната традиция на онова време, а тази традиция се гради, по възприетото мнение в научните среди у нас и в страните, където се проявява интерес към книжовната дейност в края на IX-и на X-и век от новата ера, на единството между трите просветни селища – Плиска, Преслав и Охрид.

Съществено за разпространението на тяхната книжовна продукция е, че в Киевска Рус, а и впоследствие, тази която попада в Русия по времената до падането на Българската държава под османска власт е само от Преславската книжовна школа.

При най-подробно и обстоятелствено изследване за наличието на скриптории, където да са писани ръкописите на занесените книги в Киевска Рус, за които е установено, че са без авторски или копистки упоменавания, подписи или някакви други записи, насочващи към съставителите им, води само до една мисъл.

А тя е: условията за написването и издаването на такъв голям брой, 807 бр. имена на книги/текстове без да се знае още колко повече е имало допълнително, установено още през 1851 г. от княз Оболенски, в оглавлението на „Летописецъ Переяславля Суздальскаго“, сиреч съдържанието, на този летопис, съставян до 1214/19/ г. от н.е., са съществували само в споменатия манастир „Св. Богородица“ в района на Варна, чийто ктитор е бил княз Борис – Михаил!

Съществуването на манастира е продължило със същата дейност и при

наследилите го, синът му Симеон и внукът му Петър. Тези имена на текстовете ни показват, че представляват преводи на старобългарски език от еврейски, гръцки и латински езици, както са групирани в главите за Апокалипси, Летописец Руских царей, Соборника Числа и Бчела о житие, добродетели и злобе, както и преписи на части от ръкописи на български автори от това време, както е в „Летописец Переславля – Суздалскаго“, така и други преписи от първоизточника, който е послужил на съставителя на споменатият „Летописец ...“. Това се потвърждава и в т.н. „оглавление“ на друг летопис, известен под името „Архивский список“ („Архивский хронограф“ или „Български хронограф“, к.м), както и появата на части (от споменатите от княз Оболенски погоре) от тях в др. преписи. Например този, намерен от Степан Шевырев през 1848 г., под името „Свети дух“ в Кирило-Белозерския манастир, напълно съответстващ на споменатият „Соборник Светослава“, послужил му да докаже, че той е с български произход. Оказало се, а после потвърдено с най-съвременните методи, че името на Светослав е написано в известната „Похвала ...“ в текста, на изстърганото място, където първоначално е било написано името на българския княз Симеон.

Поради отсъствието на всякакви писмени съобщения, а и на археологически или на други факти за наличието на каквито и да е скриптории (намерените някъде няколко стила, в района на някой манастир или в други места, са пренебрежимо малко в сравнение с десетките намерени в скриптория на този манастир), най-малкото на подобни условия на упоменатият манастир край Варна, означава само едно. Тези, занесени огромен брой текстове/книги в Киевска Рус, са писани само в скрипториума на манастира „Св. Богородица“, чийто ктитор е бил княз Борис – Михаил, разположен на местността, с все още сегашно име „Караач теке“, а към 1600-ната г. – „Аязмото“, на южния склон на Франгенското

плато, сев.зап. от Варна, на скоро кръстената от Община Рарна, ул. „Париарх Максим“.

Тезис - Заключение

Като се вземат под внимание няколко, независими един от друг, факти:

- Пренесените, по времето на царете ни Симеон и Петър, споменати книги в Киевска Рус, са само от наричаната "преславска школа" или „преславска книжовна школа“;

- Само в района на Варна по това време има манастир от Борисово време, със специално изграден скрипториум и в който са намерени няколко десетки стилози, както и закопчалки за обложките на книгите от пергамент;

- Огромният брой от занесените преписи на книги на старобългарски език не са писани и подписани от авторите им, а от кописти, които не са се подписвали;

- 807 бр. са заглавията им по „оглавлението“ на "Летописецъ Переславля-Суздалскаго", със забележката, че последните страници от съдържанието им липсват. Тези заглавия са групирани, както беше посочено погоре, а по т.н. "Архивский хронограф", те са обявени от княз Оболенски за 783 бр., а в публикуваното в „Болгарский хронограф и его судьба на Руси“ от Людмила Горина, „оглавление“ с имената на текстовете в/за т.н. „Български хронограф“, друго име на „Архивския ...“ със същата забележка, са 750 бр. групирани в главите, както следва: Апокалипсис – 66 бр., Книга Битие за строежа на Земята – 184 бр., Летописец Руских царей – 45 бр., Соборника числа – 405 бр., Бчела о житие, добродетели и злобе – 50 бр. Основната част от текстовете в главите са едни и същи или много близки, все пак са писани от различни хора в различни места и времена.

- Относно понятието „Летописец Руских царей“, княз М. А. Оболенски счита и пише, че в него първоначално е било написано „Болгарских“, вместо „Руских“;

- Само в разкопките на този манастир има открити печати-моливдули от тримата ни владетели Борис, Симеон и Петър и в добавка друг от игумена на неизвестен по местонахождение византийски манастир;

- Вътрешните стени на църквата на манастира са били изографисани с рисуван керамични плочки, от които са намерени около 15 000 бр. части от тях. Такава рисувана керамика, по това време, има само от преславски произход, а нейни изследователи обявяват, че освен в Преслав, такава има и във Варна. Подобно изографисване е установено, за същото време, и на църква в Силистра (тогава Доростол), но там не се обявява за преславска керамика. Нищо чудно двете църкви да са от седемте съборни храма, които представлявали седмосвещен светилник, който княз Борис - Михаил съградил за да осветяват с христовата вяра българите, както пише Павел Шафарик;

- Освен другото, вече се знаят и имената на най-главните деятели, които са станали съпричастни към фактите за пренасяне на книгите в Киевска Рус: деянията на Григорий презвитер мних на всички църковници от Българските църкви за писането и пренасянето им и на княз Михаил Андреевич Оболенский за разкриването на приносителя, на броя им и техните имена.

- Независимо от отсъствието на преки доказателства, за това кои са извършителите на преводите, писането, илюстрирането и всичко друго свързано с коментирания ръкописи, представени ни в изследванията на княз М. А. Оболенски, наличието на условия, намерените, след толкова години от онези времена, артефакти, включително печати-моливдули на тримата владетели, чиито имена по един или друг начин са свързани със „Златния век“ на българската култура и писменост, а критичното изследване и логиката ни дава достатъчно основания да считаме, че в онези времена тези

действия са ставали само между стените на този манастир и съвсем не случайно проф. Казимир Константинов го нарича перлата в короната на варненските манастири, а защо не и на тези от Първото Българско царство. И то с пълно право!

- Все пак, всички занесени в Киевска Рус ръкописи на старобългарски език с преводи и авторски текстове от IX-и и X-ти век, са дело на специално подготвени за тези дейности хора: писци, преводачи, художници - илюстратори, книговезци и други от този род, са само от т.н. до сега „Преславска школа“. Но къде другаде по българската земя, освен във Варна, е имало такава специално предназначено място, като скрипториумът в манастира на „Караач теке“ („Черните брястове“, „Аязмото“)? Никъде другаде!

- До сега няма известни каквито и да било съобщения, че такива хора от Киевска Рус специално са били обучавани и подготвяни във Византия или някаде другаде за тези дейности, както и изпращани там такива от последната или от някъде другаде. Такива съобщения няма и от византийски автори, от тези времена, а и от по-късно време

От тук възниква въпросът, не е ли дошло време имената на Григорий презвитер мних на всички църковници на Българските църкви и на княз М. А. Оболенски, чиито дела са неразривно свързани със Златният ни век, да заемат достойните си места в Българския национален и културен календар!? Да припомним още, че Григорий е имал такова място в подобния такъв руски календар, до пристигането на гръцки митрополит през 1039 г. в Киев, като името му е било изписвано в т.н. синаксар (списъкът за почитаните светии през дните на годишния календар - менелой), като Григорий епископ Мизийски, но след това е било изключено.

Още нещо, защо да не се положат необходимите и подобаващи усилия от компетентните институции, персони и нароилите се сдружения, да стане достояние на обществеността ни, че занесените в Киевска Рус книги, през X-ти век, от Григорий презвитер мних на всички църковници от Българските църкви, по повелята на Великият ни цар Симеон, и описани от княз Оболенски, са дело на тружениците-монаси от скриптория в манастира „Св. Богородица“ на „Черните брястове“ /“Аязмото“, „Караач тепе“/, разположен на южния склон на „Франгенското плато“ над Варна!

А защо не и името на Преславската книжна школа вече да придобие, макар и със закъснение, подобаващото си име Варненско-Преславската книжовна школа, както името „Варненско-Преславска“ е присвоено на митрополията ни. Защото всичко описано тук, за имената и количеството на занесените в Киевска Рус книги, през X-и век от н.е., неоспоримо доказва, че е могло да бъде извършено само в скрипториума на варненския манастир „Св. Богородица“ с ктитор княз Борис – Михаил през X-и век и никъде другаде, както и че е част от културното наследство на Варна с цивилизационно значение в духовната област е от рода на разкритото 70 години, преди това, материално наследство с цивилизационно значение във Варненския некропол. И едното и другото са върхови и единствени постижения, които нямат други подобни или равни им по света.

Литература

1) Асен Чилингиров. Цар Симеоновия Съборник от X-и век. Второ допълнено издание Берлин 2011 г. Първото издание Издателска къща Виделина, София, 2007 г.

2) Билярски Ив. „Сказание на Исаяа пророка и формирането на политическата идеология на ранносредновековна България“. София, ПАМ Пъблишинг Къмпани ООД. 2011.

3) Евгения Булгара, Архиепископа Славенскаго и Херсонскаго. „О ВРЕМЕНИ КРЕЩЕНЯ ОЛЬГИ ВЕЛИКІЯ КНЯГИНИ РОССІЙКІЯ“. Печатано въ Санктпетербургъ, при Императорской Академіи Наукъ, 1792 г.

4) Княгиня Анна Хилкова. „Изслѣдования и заметки княза М. А. Оболенскаго по русскимъ и славянскимъ древностямъ (Приложенія къ сочиненію его: „ОПЕРВОНАЧАЛЬНОЙ РУССКОЙ ЛѢТОПИСИ“. Москва, 1870 г. и др. статьи)“. САНКПЕТЕРБУРГЪ. ТИПОГРАФІЯ И ХРОМОЛИТОГРАФІЯ А. ТРАНШЕЛИ, Стремяная, №12. 1975 г.

5) С. Н. Палаузова. ВЪКЪ БОЛГАРСКАГО ЦАРЯ СИМЕОНА. САНКПЕТЕРБУРГЪ, Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. 1852.

За контакти:

Дип.инж. Веселин Тракийски
Пенсионер, бивш Преподавател и ст.
Преподавател във ВНВМУ „Н. Й. Вапцаров“,
бивш ст. Асистент в МЕИ Варна
e-mail: gfc@mail.bg